

Дискордія

Весна народів. Австрійська імперія пульсує і вибухає повстаннями. Кожен намагається визначити власне місце у великій імперії, яка для багатьох насправді чужа. Ігнацій Камінський відсидів у віденській в'язниці і повернувся додому, у Станіслав. Він має певний авторитет серед місцевих революціонерів і активно долучається до дискусії між поляками й русинами — об'єднатися проти імперії чи кожному змагатися за своє. Третій роман Остапа Українця зі станіславського циклу оповідає про неспокійний період української історії. Це один із небагатьох творів цієї тематики і, мабуть, перший у сучасній літературі.

ОСТАП УКРАЇНЕЦЬ
ДИСКОРДІЯ

Частина 1

1

— Янку, ти ж знаєш — я ніколи не перечив і не перечу, що русини є народом не гіршим від усіх інших, не малюй з мене шовініста,— обурився вусатий чоловік, дістаючи люльку з рота.

Двоє коней поволі шпорталися дорогою на Перемишль, але з дорожніх слупів і сонця, котре вже давно світило не попереду, а праворуч, було видно, що до Перемишля завидна не доїдуть. Попереду на дорозі манячив лісок, і обоє чоловіків мимохіть пришпорювали натомлених коней, не бажаючи ночувати в хащах, де цими непевними часами навіть зі зброєю було страшно.

Вусатий чоловік мав на голові котелок, котрий дуже пасував до елегантно закручених і зафіксованих білком і пивом вусів. З-під котелка визирало ледь задовге, але охайно підстрижене волосся. Вдягнений був у дешевий і зацофаний дорожній сурдут, який гармонійно поєднувався з кінною поstattтю подорожнього, так що випадковий перехожий навряд чи подумав би, що перед ним якийсь неохайний абихто. І дібраний у тон до сюртука головний убір, і темно-багряна вересова люлька в руках, і — головне — тоненький золотий ланцюжок годинника, що ніби випадково виднівся з-під розстебнутого сурдута, говорили про те, що в цьому сідлі влаштувався щонайменше відносно заможний шляхтич, котрий не хоче каляти багатий одяг важкою дорогою.

Його супутник також пасував до цього образу — у короткому темному жупані та ялових верхових чоботах, із ловецьким капелюшком, котрий дуже личив до його тонких, майже дівочих рис, які він марно ховав за

тоненькими вусиками і скупю борідкою, котра почала пробиватися тільки цієї зими.

Коні в обох були добрі, а що важливіше — дармові, позичені паном Дизмою Хромом на зворотну дорогу, щоб «шановному панству не прийшлося їхати фіакром аби з ким». Хоча фіакром із Тарнова таки було б вигідніше, міркував перший чоловік, знову затягуючись люлькою. Фірман добре знає дорогу, знає, де їхати і де стати. А вони тут залежали від погоди, від сонця й від того, чи буде за цим лісом корчма. І чи буде сьогодні взагалі кінець лісу. Про всяк випадок перевірів, чи добре ходять пістолети в закріплених над сідлом гольстрах, і трохи поблажливо зиркнув на супутника — той просто засунув свої за широченний тканий пояс, що підперезував його добротний, хоч і трохи старомодний жупан. А все ж чотири заряди — замало для спокою.

Тривожитися чоловік почав іще в Лужанах, куди пан Дизма запросив його погостювати дорогою з Відня додому, після піврічної адвокатської практики в столиці, і де він запізнався зі своїм молодшим супутцем. Пан Дизма був ледь опасистий, але дуже енергійний мазурський шляхтич, котрий увесь час, не зайнятий справами, яких мав пребагато, витрачав на прогулянки пішо й кінно. На цих прогулянках він без угаву говорив і замовкав лише для того, щоби зрідка послухати відповідь супутників.

— Розумієш, пане,— казав Дизма.— Тут не йдеться про те, що такі шляхтичі, як ми з тобою, зібралися десь у Кракові та й вирішили, що Річ Посполита двох... трьох,— виправився він, глянувши на Янка,— народів має бути відновлена і для того всякі засоби годяться. Ні. *Populus vult — deus vult*^{1}. Задача наша з тобою, людей освічених і станових, бути іскрою, котра розпалить це багаття. Світочем, котрий поведе за собою польський нарід, нарід, котрий тільки чекає зрушення.

— Пан завжди такий патетичний? — прохолодно поцікавився його співрозмовник. Утім, без неприязні — це була цілком пересічна й буденна бесіда двох шляхтичів.

— То не патетика, пане. Ось ти, я знаю, ще недавно числився у львівських «Синах Вітчизни». Чим таким цікавим ви там займалися?

— Крім планування нездійснених терактів?

— Очевисто.

— Писали відозви, прокламації. Компонували статті до газет, щоб вони пройшли цісарську цензуру і при тому доносили потрібні нам думки.

— От. Словом, пан займався просвітництвом. Бо до того ми вдатні. Така наша роль і така робота. Ми є офіцери, а не пішаки, прошу пана. Самих офіцерів до бою ніколи не кидають. А подивись на хлопство, котре живе по наших селах. Якого вечора не зайдеш до корчми — мої лужанські стоять кружка на вулиці та й пики одне одному товчуть. Важка в них робота чи ні, а сили в них багато. І то сили дурної. Завдання наше, шляхетське — ту силу якимось направити, вихлиснути її туди, де ми, з огляду на своє більш освічене становище, зможемо знайти їй застосунок.

На те вусань не відповів нічого, а от Янко втрутився:

— Чого б то, пане, хлопство мало рушатися на справу, якої ні в зуб не тямить? То правда, у містах нині кроку не ступити, щоб не обляпатись конспіративним товариством чи спілкою. Але де хлопству до того є діло? Може, пану шляхтичу гірше видно, але я сам ніде не бачив, аби хлоп горів бажанням узяти косу в руки й піти на війну.

— Янку,— поблажливо, як заспокоюють маленьку дитину, відповів Дизма,— зміркуй сам, де ти живеш, а де я. Ваше хлопство — то збільшого русини. Гарний народ і достойний, але ні в зуб не свідомий. Інше діло — поляки. Та з таких, як вони, був Гловацький! Цим тільки покажи ціль — і вони кинуться вперед.

Тоді на ганок прийшов якийсь жид із суплікою від хлопів, але Дизма сказав йому зайти другого дня, бо зараз він зайнятий, і заговорив щось іще.

Їхня розмова того ранку точно закінчувалась не цим, але вусань пригадав її рівно до цього моменту, перш ніж видихнути дим і продовжити:

— Так от, Янку,— він повернувся до свого супутця, котрий зо всіх сил намагався не відставати,— я в цьому з Дизмою згоден, ти вже пробач. Запитай русина, хто він є, той скаже — чоловік. А запитай поляка — то він тобі скаже, що є поляком. Ото різниця, від якої не дінешся.

— Так, як ти міркуєш, можна легко прийти й до того, що просто кожен поляк є від природи ушляхетненим, хоч би й хлоп, а кожен русин від природи хлопський, хай і шляхтич. Тому один є вічно свідомий себе, а другий вічно сидить у попелі, де йому й місце.

— Я такого не казав, Янцю. Але біда наша спільна в тім, що дуже довго наші з тобою народи жили достеменно так, як ти кажеш. А нині, коли просвітителі переконують, що те все треба лишити в минулому...

— І нема на те ради?

— Ну чому ж. Он хоч би й той Вагилевич, котрим ти так захоплюєшся. Я з ним одного разу перетинався в редакції. Прецікавий чоловік, і книжка його цікава, і добре вони всі діло роблять, але ж ти сам бачиш, як воно робиться. «Русалку» видали аж у Буді — а то ж ваш, уніят, Левицький заборонив її до друку ві Львові. То що скажеш, сама ваша церква проти якогось відродження й піднесення русинського народу?

— Наша церква гне свою лінію за Австрію, бо добре пам'ятає польські утиски,— ображено відповів Янко.

— І кому від того краще? Селянству, котре сидить по своїх селах і знає лише гарувати? Духовенству, котре лягає під німчуру? Чи вашій малочисельній інтелігенції, котра ще з року в рік лише каркає та нарікає, що її ніхто не чує і не слухає, але при тім сама не шарпнеться до діла, хоч паси з неї дери, а тоді на перший порух починає розказувати, як то галицький хлоп споконвіку був одного роду

з москалем, хоч ніхто десять років тому й чути такого не чув? Отож і хлоп ваш назветься чоловіком, а хлоп наш назветься поляком.

— Тебе послухати — то хоч брати й полячитись.

— Я тобі того не казав, Янку,— повторив вусань.— Були, звісна річ, і такі — сам Костюшко з таких. Але ж то не значить, що ти не зможеш вивчитись на університеті і стати кимось поважним і серйозним, зоставшись при тім русином. Не слухай батька, ні оден розумний поляк нині вже не скаже, що русинський народ є меншим чи гіршим від польського, але окремим від нього, хоч тісно пов'язаним. Один Бог над нами, на одній землі родимось і вмираємо, мови маємо подібні, та цілком різні. Тут не про те річ. Що я тобі пробую сказати, то це що ви, русини, дуже скорі віддавати свій інтерес тому, хто найперший за нього вхопиться. Будь то церква, австрійці чи дідько лисий. Як раніше віддавали нам, полякам. Про вас обіцяють подбати — і ви вірите. Бо самі про себе не те що не хочете дбати — навіть хотіти не хочете.

І вусань, запримітивши попереду світлу пляму узлісся, пришпорив уже геть зохлялого коня. Янко кинувся навздогін, і обоє виїхали на роздоріжжя в сірих сутінках, саме коли чесним подорожнім годиться шукати ночівлі та гріти черево гарячою полевкою чи журеком з кухлем пива. Дорога виводила з лісу на широку леваду, з якої розходилась на чотири сторони світу — назад на Ряшів, уперед на Дуклю, на захід на Ясло й туди, куди й потрібно було їм,— на Перемишль. Посеред левади дорога розділялась надвоє, огинаючи великий і крислатий дуб — такі часто росли на хітарях перед селами, слугуючи орієнтиром. Вусань звівся на стременах і заходився пильно приглядатися в усі сторони. Нарешті радо гмикнув і рушив прямо, на схід — Янко й сам помітив там ледь видний на тлі вже майже нічного неба димок.

Село виявилось за ще одним лісочком попереду, але з їхнього боку, може, за пів версти від роздоріжжя, на відшибі стояла корчма. І ліс чи не ліс відділяв її від села, проти неділі там було повно люду — і всередині, і надворі. Двоє подорожніх спішилися, познімали з коней свої клунки, склали їх біля брами й підвели жеребців до жолоба з водою. Затим взялися розглядатись корчмою в пошуках господаря.

Господар помітив їх першим і, не кажучи ні слова, потяг обох за руки і всадовив кінець поставленого на вулиці столу, а по тому втупив у вусаня питальний погляд.

Вусань зміряв господаря поглядом — невисокий і вутлий жидок у християнському вбранні, без пейсів і з непокритою головою. Воно й не дивно, судячи з духу свинячої ковбаси, що валив з протилежного кінця столу, де з півдесятка хлопів щось празнували, бо раз у раз піднімали вгору дерев'яні кубки і проголошували здрувко своїм тутешнім діалектом. Господар чекав замовлення.

— Скільки в тебе коштує покій для двох чоловіків? — без церемоній запитав вусань.

— Який покій, пане солодкий? — щиро здивувався жидок.— Чи ти бачиш тут велике місто чи монастир, до якого тут має бути постійний двір? Сі чоловіки живуть у селі за лісом, а подорожні тут ходять рідко. А от поїсти й випити — се до мене.

— Ну то що, Янку,— півжартома здвигнув плечима вусань,— проти ночі в дорогу? У той бік якраз маєток пана Любомирського, а ми ще зі Львова знаємося. У нього й попросимось.

— Та побійся бога, пане, у яку ще дорогу проти ночі? До пана Любомирського ще чотири милі, а ви знаєте, яка погань зараз лісом лазить? Староство навіть нам строго наказало пильнувати, бо всяке може приключитися. Я ж кажу — хто приїде возом, той на возі ночує, а ви як без воза, то що. То хіба на стриху вас покладу, там якраз сіна стелено. Гратіс, аякже, бо де би я вас проти ночі в таку дорогу пустив!

Видряпавшись на стрих, чоловіки зрозуміли, чому нічліг їм запропоновано гратіс — для спання цей стрих ніяк не призначався. Попри під в очереті були шпари, які наскрізь продував вітер, а коли вони почали сувати паки, щоби обставити собі сяке-таке затишне місце, подом кинулася мишва. Нарешті вони, плюнувши на всяку зручність, спустилися й замовили собі на вечерю густої ковбасної мачанки з ощипками. До мачанки взяли пива.

— Скажу тобі, Янку,— задоволено сказав його супутник, у котрого на додачу до власних вусів з'явилися ще й преципні пивні,— що такого пива я в житті не пробував, а пробував багато.

Янко хильнув і задоволено скривився.

— Гірке,— і негайно хильнув іще раз.

— Господарю! — загукав вусань.— Господарю, як тебе там?

— Самуїл, прошу пана,— відповів жид, ніби виростаючи з-під землі.

— Чого бажаєте?

— А що це в тебе за пиво таке добре? Чи ти до сільської корчми з-за кордону возиш?

— То є наше тутешнє, прошу пана. Тут через два села один шваб тримає свою броварню, вже років зо п'ять як. І єдиний на ціле воєводство не з ячмінного солоду варить, а з житнього. От воно й виходить таке добре.

— Дуже добре,— погодився вусань і махнув Шмуелю рукою. Господар здимів.

— То що,— повернувся до старої теми Янко, виловлюючи в мачанці шмат перченої ковбаси,— революція буде?

— А буде,— впівголоса сказав вусань,— тільки що не така, як собі версальські діти планують. Слов'янофіли їм підтакують, показують свої записи й кажуть — он які в нас усі народи самобутні, яка в усіх багата культура. Тільки ж усі наші слов'янські культури разом узяті не постоять проти одного австрійського багнета.

— Ти кажеш мені, що культура народна ніц не варта? Ти, випускник філософії?

— Бороньбіг, Янцю. Я кажу тільки, що імперія — то моноліт. А ми з тобою — лише маленькі клаптики, котрі в одному сходяться, в другому не сходяться, а в третьому — б'ються. І русини і поляки

мають шанс вистояти лише разом, коли кожде буде і своєї культури триматися, і мови, і віри, а проте діяти як одно. Це буде суголосне ідеалам просвітництва.

— І в це ти не віриш?

— А ти віриш?

— Вірю,— впевнено сказав Янко.

— Віриш, бо поки на жодному викладі у львівському університеті не сидів. Боюся, з осені тебе чекає не одне розчарування, друже. Але,— він владно підняв руку, не даючи Янкові перебити,— не варто й чекати осені. Давай-но зараз із тобою подивимось, як наші народи можуть триматися купи, обминаючи гострі кути.

І вусань упівголоса, але так, щоб його було чути навколишнім, затягнув:

*Ой у чистім полі да близько дороги,
Там стоїть наметець великий, шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тесовий...*

За третім рядком Янко вхопив свого супутника за руку й міцно стис, зашипівши:

— Ти здурів? Ти хочеш, аби нас тут на вили підняли?

— От бачиш,— спокійно повернувся до нього вусань,— ти й сам розумієш, який то ризик — показуватись тут русином зі своєю історією і культурою. Хоч ці мужики не знають ні того ні того, четвертий рядок пісні тут ліпше не співати. Не тому що в нас із ними політичні розходження, а лиш тому, що вони, певно, досі лякають своїх дітей Хмельницьким.

Тут Янкові нічого було заперечити. А вусань, пригадавши собі, гукнув служку й гучно запитав:

— А чи нема в тебе чоловіка, щоб мені клунки заніс туди ж, на стрих?

Той роззирнувся двором у пошуках охочих.

— Давай я занесу,— озвався, підводячись, один із компанії, котра випивала поруч за столом.

Чоловік виглядав достоту як пересічний селянин — з нього можна було малювати офорт типажів. Присадкуватий, плечистий, як на свій зріст, але згорблений, з непропорційно дебелими від коси й сокири руками. На голові — стрижена під макітру кучма темного волосся, на босих ногах — зроговіlostі й мозолі, видні навіть у тьмяному світлі надвірних каганців, завішених на слупах над столами.

Він підвівся, роззирнувся і, зметикувачи, що клунки біля конов'язі належать подорожнім, завдав їх собі на плечі та без особливих зусиль просто закинув на стрих. Тоді, спіймавши легкий шеляг, заплачений за труди, сів за стіл і продовжив пиячити з компанією. Вусань із Янком, закінчивши вечерю, нашвидкуруч умилися в дерев'яній балії, що стояла біля керниці,— Янко навіть скинув жупан і сорочку, щоби змити тіло від дорожнього поту. Затим, одягнувшись, припалили кожен свою люльку й сіли на довгу колоду, неподалік від привалу візників, що розташувалися тут-таки, у дворі корчми, зі своїми возами.

Візники були високі та кремезні, але вдягнені небагато, як і личить погоничам волів. Четверо їх, у постолах, сурових свитках і гатях лежали на своїх сардаках, передаючи по колу глиняну сулію з чимось міцним. Язики їм уже порозв'язувались, але ще не почали заплітатись.

— Дивітсі, яке поважни панство д'нам приїднaлосі, хлопці,— зреагував на їхню появу, мабуть, старший із гурту — дебелий навіть поміж своїми червонопикий чоловік із гривною рудого волосся, заплетеного на скронях у дві довгі кіски, як водилось у бойків.— Шо нам розкажиш, вуйку? — Із цими словами ватаг передав сулію вусаню, котрий пригубив міцної бурякової горілки і скривився.

— Та що я вам скажу, хлопці. Ми з товаришем,— кивнув на Янка,— вертаємося додому, до Львова. Оце назавтра думаємо й доїхати. Може, до післязавтра. Кажуть, по лісах тут всяка наволоч бродить, але ми, дяка богу, нікого ще не зустріли. А ви що, на Калуш чи на Рожнятів?

— Я з братами на Калуш, Станко,— показав рукою з сулією на молодого безвусого хлопця, що сидів ліворуч від нього,— на Рожнятів, чи на Пірегінськ, чи кудась там, Станку, твій стрийко знов з Калуші товар жене?

— На Пірегінськ, який Рожнятів, дав то по дорозі? — відповів Станко.

— Жене товар? — здивувався Янко, впізнавши жаргонну фразу, яку не раз чув від львівських знайомців, котрі збиралися під ліском Венглінського і, за їхніми словами, не раз таким займалися, коли випадало замовлення.— Але хіба між Калушем і Перегінськом є кордон?

— Не, кордон між Усмолодов і Воловим. У Воловім файні воли, їх там по цілі Мадярщині продают. Та де там на всіх мадяр найдеш в уднім силі? — рудий засміявся і розвів руками.— Та ми у себе тожи товар тримаємо.

— То ви, панове, займаєтесь контрабандою? — підозріливо запитав Ян.

— Янцю,— прошепотів вусань,— я тут юриста, мені й питати. А товаром у бойків називають худобу, а не контрабанду.

— Та де, пане, якою драбандою. Просто видиш, Станків стрийко має жінку,— пустився в плутані пояснення брат рудого,— та жінка має брата, котрий пішов у прийма на Волове, так само до своїх, до бойків. А на Воловім жиє того брата тесть і сестрінок, котрі акурат продают воли мадярам.

Вусань здивовано дивився на чоловіків, котрі лежали перед ним і, здається, спроквола вибовкували йому подробиці своєї контрабандної

роботи. І тут головний вирішив його добити.

— То вони по воли ходять до Пірегінська, де живе той стрийко. А звідтам через Странзул є дорога на Волове. Але то вже Станкове діло, я їх іно до Калуші жену.

— *Quid faciemus hominibus istis?* — латиною запитав вусань, щоб ніхто навколо їх точно не зрозумів.

— *Quid vis ut faciam tibi?* — запитанням відповів Янко.— *Vis ad petendam eorum?*

— *Volo revertetur in terram suam.*^{2} Але вдома я з кимось про це поговорю.

— А де ви чули за розбійників? — перебив їхню бесіду рудий.

— Нам пан сказав, у котрого ми під Тарновом гостювали. Каже, від самого Кракова мало не до Судової Вишні шастають лісами опришки, розбивають купців і деколи навіть поривають кобіт.

— Дивітьсі, панство,— казав рудий,— ни знаю точно, хто ви є, та як Львів — то по дорозі. Ви маєте лишні пістолети, а ми маємо місци на возах, бо зверхі за два дни ви собі кістки повідбивасти. Тай можимо стати удне вдному в пригоді, підходить?

Янко сердито глянув на свого старшого товариша.

— Годиться,— зітхнув той.

— Та ви майти се на увазі, шо ми вдосвіта віїжджьиємо. Аби-сти були готові.— І, висушивши сулію до дна, рудий завалився спати як сидів.

Янко і вусань, докуривши, також полізли на свій стрих і, розштовхавши клунки, повкладалися.

2

Сон не йшов. Часу минуло дуже небагато, але Янко вже добре знав такий стан, коли скільки не лежи, заплющивши очі,— не буде ніякого сну, тільки втома, ніби цілу ніч мішки трагав. На стриху було темно і пріло, постійно здавалося, що над лицем літає якась комашня, тому хлопець раз у раз спроквола ворухив рукою. Гості майже розійшлись, але найбільша галаслива компанія знадвору пересіла всередину й зараз щось галайкало своїм химерним говором, постійно відволікаючи.

Янко повернувся й побачив, що вусань також не спить, а лежить на боці та уважно дивиться на все, що відбувається внизу. Хлопець уже зібрався сіпнути його за плече, коли той зненацька перекотився на спину й рукою затис йому рота. Янко сіпнувся, але його товариш значуще притис до губ палець і повів ним у напрямку компанії. Янко прислухався, намагаючись розібрати мазурський говір.

— Чуїш, а шо то бив за пан, який питавсі за нашого пана Любомирського? — Один голос.

— То якійсь поляк, певно,— нікого ту не знає.— Другий голос.

— Ясна справа, шо поляк! А в старостві гадали, шо тими землями валандаються полякі, котрі проти цісаря бунтóві, то тре їх лапати і вести до староства.— Третій голос.

— А де він є? Гадав свої речі занести, то де він сховавсі? Маємо його знайти, зв'езати і відвести до староства.— Знову перший.

— Та, певно, ше курить на вулиці.

За цим компанія вийшла у двір корчми на пошуки поляків, а Янко настільки зневажливо, наскільки дозволяло становище, прошепотів:

— Виджу, русин каже, що є чоловіком, а поляк каже — естем полякем?

— Тихше говори, бо почують! — огризнувся вусань, але не витримав і майже у відчаї запитав: — Як це так? Як вони можуть не знати, що самі є поляками, але шукають тут поляка, ніби заморської тварини?

— Так то є, прошу пана, що в селах люди живуть не так, як за них уявляє панство по містах. Але зміркуй що, пане,— готується революція, шляхта закликає хлопство до зброї, вмирати замість себе, хоч самі кажуть, що то свідомі поляки закликають люд польський... І що той люд польський? Як і люд руський, збільшого не певен самого себе й готовий скорше підняти гайдамаччину, ніж антиавстрійське повстання. Ох, не заздрю я панові Любомирському, коли прийдеться його хлопам ставати до революції.

Вусань, пригнічений таким розчаруванням у польському люді, все ж заснув, на відміну від Янка. Коли ж прокинувся — виявив, що його тримає за комір той самий хлоп, котрий і заніс його речі нагору, п'янущий до дикого стану.

— То пан поляк сховавсі. Видиш, пане поляк, я коли ніс пана речі, то загубив собі файку з морського каменю, а та файка мені коштувала п'ять злотих. То най тера пан злізе в низ і віддасть мені мої гроші.

— Може, я ліпше поможу тобі ту люльку знайти? — спросоння бовкнув вусань, але, прокинувшись, зиркнув униз і відразу передумав. — Або давай просто грішми віддам, я тут при собі маю п'ять злотих, і далі піду спати...

І чоловік заходився нишпорити по кишенях. Унизу в корчмі було повно народу, чоловіки стояли на столах, підпирали стіни і юрмилися на порозі — видно, за дверима їх було ще більше. Вусань швидко обмірковував свої варіанти, поки знизу гукали:

— Де є той поляк?

— Дайте його ту!

— Най покажисі!

— То, певно, той, якого нам казано лапати!

Янка не було ні тут, ні внизу. Ще трохи пововтузившись ніби з гаманом, вусань зміг вивернутись і глянути на його місце — очеретяна стріха над їхніми клунками була розсунута і проріджена, ніби тудою пролазив хтось худорлявий і вутлий, як-от Янко. Однією бідною менше. А з хлопством завжди можна спробувати перевірений метод і повніше ввійти в роль шляхтича. Тож вусань висмикнув свій комір із рук хлопа і штурхнув його до драбини, голосно сказавши:

— До чого хлопство розперезалося, що не дає чесній людині нормально виспатися.— І до хлопа: — Лізь давай, зараз до тебе спущуся і скажеш мені в лице, що там хочеш.

Той сторопів і чемно поліз. Коли по кількох хвиликах вусань також спустився услід, той тормосив служку і кричав на нього п'яним голосом:

— Віддай за файку п'єть злотих! Ти мя закликав, аби я заніс речі того поляка, а я загубив свою файку!

— Бігме боже, Петрусю,— верещав слуга,— я тебе не кликав, ти сам викликавсі!

П'яний хлоп помітив, що його гаданий кривдник уже також зліз униз, тож, тримаючи служку за кавраші халата, почав тіснити ним вусаня, раз у раз повторюючи вимоги то люльки, то грошей. Вусань уже й сам не розумів, до кого ця мерза говорить — до нього чи до служки. За якимось разом Петрусь так сильно тріпнув слугою, що той відлетів і мало не збив із ніг вусаня. Тому не треба було більше. Він відштовхнув служку, швидко скинув сурдут, у якому вклався на ніч, і, лишившись у самій камізельці поверх сорочки, налетів на Петруся.

Згадавши університетські роки і п'яні бійки, водночас замахнувся рукою в лице — знав, що зоп'яну вся увага зосередиться на цьому ударі — та ступив цофаним кроком убік від Петруся. Той сахнувся перед нападом. Тоді вусань завів носак чобота йому за ногу і потягнув на себе. П'яниця миттю втратив рівновагу й гупнувся на підлогу.

Шляхтич насів на нього й так притиснув передпліччя до землі, що тому аж хрупнуло між лопатками. Тоді підняв голову і сказав:

— І таке буде з кождим...

Власне, хотів сказати. На слові «таке» хтось із хлопів замкнув двері до корчми, юрба зашепотіла й почала підступати ближче. Хтось кинув палицею в єдиний каганець, і той, повалившись, погас. У корчмі стало геть темно, залунало рване, неритмічне постукування палиць по стінах. Шукали поляка, щоб він, бува, не втік. Вусань навпомацки заліз під драбину, розуміючи, що вийти звідси своїми ногами вже навряд чи вдасться. Юрба шубалась корчмою, перевертала стільці й галасувала.

Аж надворі почувся крик:

— Гвалт, розбійники! Хто може, рятуйте!

Під стінами корчми притьмом здійснювався галас. Хлопська юрба оторопіла й на мить завмерла. Тоді величенький камінь вибив затягнуту міхуром шибу і влучив просто в лоба чоловікові, котрий стояв біля вікна. Той німо повалився на долівку. Натовп кинувся до дверей: вибігти на вулицю й шукати розбійників, захистити село. Вусань, не довго думаючи, схопив зі столу сурдут і вистрибнув у вже надбите вікно, висадивши всю шибу.

Стрімголов влетів просто в кущі малини, що густо росли під вікном. Пошарпав сорочку, заробив кілька глибоких подряпин на обличчі та руках, приклався головою об землю. Коли ж отямився, зірвався з місця (ще в кількох місцях пошарпавши штани й сорочку) і кинувся туди, де, як йому здавалося, було найтихіше. Щойно почало дощити. Земля під ногами була ще суха, але за кілька хвилин обіцяла розмокнути й перетворитись на кашу. Поспішаючи знайти прихисток чимшвидше, вусань на бігу перемахнув через пліт, який відгороджував корчму від сільської дороги, помчав у першому-ліпшому напрямку, забувши і про Янка, і про коней. Щойно коли в темній ночі проступив геть чорний силует дуба, що ріс на роздоріжжі, він зрозумів, де опинився. З розгону виліз на дуба, до місця, де в подібних історіях, які йому доводилось читати, стовбур завжди розходиться на кілька гілляк,

утворюючи вигідне сидіння, а якщо це газетний фейлетон, то й лежанку. Сяк-так умостившись на гілках, вусань спробував розслабитись і заснути.

Дощ випав рясно, але невдовзі стих, на небо повернувся місяць, який освітив леваду з корчмою і міг показати вусатому чоловікові в котелку, який він дивом примудрився не загубити, неспокійний народ, котрий нуртував на подвір'ї, відбиваючи посеред ночі свій колективний силует у вигляді мінливої хмари чи кипучої кулеші, але чоловік заснув, надворі було вже далеко за північ, й у сні без сновидінь для нього минув кінець дощу, кипіння юрби на подвір'ї перед корчмою, далекі помаранчеві спалахи серед юрби, і вже тільки після других півнів його розбудили вигуки, що лунали просто під деревом.

— Лови поляка!

— Шукай, лови поляка!

— Де він?

Люди з підпаленими смолоскипами і віхтями соломи бродили левадою, збиваючись у невеликі групки, постійно змішуючись і розділяючись. Кілька найп'яніших, зациклено вигукуючи своє «лови поляка» поперлися в лісок, де постійно губили шлях, відволікались на власні вогники, плутались у чагарях ліщини й дикої ірги, ковзались на розквацяній власними ногами багнюці, намагаючись допровадити-таки до староства страшну людину, бунтівника і призвідця всіх їхніх бід. З пів десятка народу збилося під самим дубом на перехресті. При світлі своїх смолоскипів сперечались, кому по закону має належати добро, коли вони здадуть пана у староство. Всі були надто п'яні, щоби здогадатись глянути вгору, де вусань чимдуж намагався вроси у стовбур дерева — був так низько над ними, що легко розбирав навіть випуклі судини на вузлуватих руках, які раз у раз перехоплювали світло смолоскипів.

Один із чоловіків нервово доводив, що він переганяє свій товар, волів себто, саме до рідного повіту пана поляка, про що пан поляк йому сам розповів того вечора. Тому він, чоловік, просить у селян дозволу

попросити в староства дозволу забрати ті речі з собою та передати його рідним, якщо такі знайдуться. Голос чоловіка трохи зривався, він недоречно розмахував руками, мало не тицяючи в очі іншим присутнім.

— Зрештою, панове,— наполягав погонич,— я б не рахував знайти в дорожніх клунках щось, крім пишного одягу і книжок. А ні вам, ні мені з того пожитку не буде.

Вусань аж кипів з того, що якийсь курвої мами контрабандист хоче забрати собі його речі, бо ж він за бесідою навіть не назвався, не те що не розказував звідки. Але цей погонич, чудно вдягнений у грубий сардак із дощовим каптуром, з-під якого стирчали м'які жупанні фалди, був якийсь аж надто химерний, вусань намагався зрозуміти, котрий то з чотирьох так легковажно прибирає собі до рук його майно, але не міг.

Коли решта чоловіків, зацікавлена більше тим, щоби здати поляка у староство, вже майже погодилася з погоничем, двоє селян у лісі випадково зустрілися під час пошуків, і кожен вирішив, що інший — поляк, і кожен вважав, що веде іншого до гурту, де його пов'яжуть. А що солом'яні віхті в обох уже догоріли, то бігли вони наосліп, аж нарешті на леваді, де погано втоптана дорога вже продригла і стала як ковзанка, передній сковзнувся, проїхав зо два сажні на п'ятах постолів і, зачепившись за корінь на перехресті, заорав носом у ту групу чоловіків, котрі стояли під дубом.

Чоловік, що падав, обличчям напоровся просто на смолоскип — нашвидкуруч висмикнуту з паркану жердку, обмотану просмоленою шматою, кінець якої кріпився в розколинні на верхівці. Вже ослаблий вогонь обсмалив чоловікові чуба, але гірше було те, що удар припав на щоку, від натиску жердка тріснула поздовж іще глибше й довга тонка скіпка ввігналась в обличчя просто під вилицею, пройшла повз око, напнула шкіру на переніссі, ніби парусиновий намет, і виступила горбком на чолі, на цаль вище від брови, так і не пробивши шкіру. Чоловік упав на землю і, замість закричати, почав осоловіло роззиратись навколо, ніби дивився на людей, котрі від виду його

умлівіч спотвореного лиця почали задкувати. Дивився просто на вусаня, що сидів на дереві та кричав:

— Чому я не бачу? Чому не бачу?

3

Достоту такими словами кричав тиждень тому єгер пана Дизми на полюванні. Вепр стояв у папороті головою до них із Янком. Янко, недосвідчений, вперше на полюванні, знервовано підняв до плеча свою рушницю. Відвів гачок кременевого замка. Вепр стояв. І єгер, помітивши рух Янка, єгер, котрий знав, що заряд дробу не зможе пробити міцний череп і жорсткий загривок вепра, який тямив, що збоку готується до пострілу пан Дизма, котрий стоїть у досконалому для пострілу місці й уже, мабуть, закладає в замок капсуль, єгер нечутно, як міг, кинувся навперейми Янкові, поки той не вистрелив.

Єгер устиг відвести рушницю і постріл гримнув, але прошелестів у кронах дерев. За пів секунди гримнув ще один постріл з іншого боку, де сидів Дизма, і дикус, важко поранений, почав повертатися в той бік, і вусань добив його ще одним пострілом на місці. Але рушниця вистрелила, вже коли єгер за неї тримався, і вибухнула хмарою порохового диму, хмарою гарячих іскор просто йому в лице, засмаливши щетину на щоці, від чого в повітрі запахло приготуванням до Великодня. Єгер лежав на прілому листі, бив себе руками по лицю і кричав:

— Чому я не бачу? Чому не бачу?

А Янко, як міг, заспокоював його, зриваючись на нервовий фальцет і розмахуючи руками. Так і зараз. Але єгер тоді не осліп зовсім, лише на тому оці зір сильно підупав, та ще брова геть обсмалилась, але ж не осліп, і цей чоловік не осліпне, думав вусань, зараз інші від шоку протверезіють, віднесуть до села, там якийсь коваль, бо звідки в засраному селі цирульник, виріже йому ту скабку, витягне обценьками, і шрам лишиться, звісно ж, на все лице буде шрам, але ж не помре, не осліпне, бо чого мав би осліпнути, як око не зачепило? Янко в личині погонича, у позиченому сардаку поверх жупана, здимів

одним із перших, а тоді й хлопство розійшлося, по черзі ведучи попід руки пораненого.

4

Розійшлися всі, тільки вусань лишився на дереві, вже не спав, трусився від холоду й вогкоти, а протрусившись до третіх півнів, до світанку, зліз із дерева й покрадьки пішов шукати староство, плентаючи поміж людськими городами в післядощовій твані.

Староство зазвичай розташовувалось у найбільшому будинку десь неподалік церкви, так і тут. Дерев'яний дашок з усіх боків виступав на кілька п'ядей, накриваючи виступи зрубу, з якого було складено дім. Вусань забився в кут, який майже не проглядався з сільської дороги, і став чекати, коли сюди прийде хтось іще.

Засідав у старостві чоловік із лицем усіх австрійських дрібних чиновників — коротко стрижений і через те ніби круглолиций, із тоненькими підкрученими вусиками та контурами невеличкого бонця під цивільним мундиром, яке вже за кілька років мало перерости в повноцінне чиновницьке пузо. Староста смалив маленьку вишневу люльку й говорив повчальним тоном сільського вчителя, тутешньою мовою, у якій, однак, досі чулися нотки шлезького акценту.

— То на шо пан хоче зголоситисі? — поцікавився, коли обшмульганий і перемашений багном Камінський зайшов до покою.

— Хочу зголоситися, що сеї ночі на мене з колегою в корчмі напали п'яні хлопці лише за те, що я поляк. До тієї корчми боюся вертатись, і не знаю навіть, чи цілі мої речі та чи на місці кінь — до речі, не мій. Прошу староство розібратися в цьому ділі.

— Аякже, розберемосі. Зачнемо з чого — яка була пана мета побиту в нашому селі?

— Як це стосується, прошу пана?

— Перше ніж зачинати дивитисі до пана справи, маємо вияснити, ким пан є,— бо я по раз перший вас виджу, а ви навіть не задали собі справи відрекомендуватись.

— Звати мене Ігнацій Камінський, гербу Топор, я кореспондент «Газети Львівської», вгадай, пане, у якому місті, тераз вертаюся додому з особистої поїздки до Лужан, що під Велічкою, до пана Дизми Хрома, у селі вашому я опинився хіба тому, що з-під Кракова до Львова дорога не близька!

— Я знаю, що не близька. Їздив колись,— поважно кивнув староста.— І яке в пана питання?

— Я ж пану сказав. Хочу подати супліку. Вчора з ночі в корчмі на тому краю села, за лісом, напало на мене хлопство і заповзялося тягти до вас, щоби здати як польського заколотника.

— А пан суплікатор — заколотник?

— Ясно що ні,— майже кипів Камінський.— Чого б я інакше прийшов?

— То чо ж пан просто не погодивсі піти з чоловіками?

— Що? — не вірячи своїм вухам, видихнув Камінський.

— Чо пан, якщо він невинний, не погодивсі піти до староства, жеби зняти з себе неправдиві звинувачення?

— Була ніч...— він спробував говорити спокійно.— І пан однаково спав. До всього, той хлоп вимагав із мене п'ять злотих за свою файку.

— За яку файку? Ви мені дотепер не гадали ніц за файку. До всього, маю враження, шо спершу пан гадав про хлопів, а тепер фігурує тільки один хлоп. Чи ви, пане, вчора мали бійку в корчмі? Якщо так, то я готовий розглянути справу в присутності другої сторони і свідків.

— Було багато хлопів, але той один хлоп, що вимагав люльку, ми з ним не мали бійку, вірніше мали, але то не бійка була, скоріше спроба

оборонитися, бо він казав, що загубив свою файку з морського каменю, як ніс мої речі, і не дав мені можливості віддати гроші. Але до староства мене хотіли вести не через файку, а тому що староство казало, що в околицях тут крутяться поляки-бунтівники.— Ігнацій розумів, що з кожним словом безнадійно заплутує свої пояснення, але простіше сказати не міг.

— То правда, кру́тітсі. А пан, виходить, не бунтівник, тільки загубив якомусь чоловікові файку й бивсі з ним, намагаючись віддати за ту файку пенінзи, так?

— Так,— полегшено зітхнув Ігнацій, потішений такою розторопністю старости.

— Ну, раз так, то зараз треба закликати сюди до свідчень людей, котрі вчора були з вами. Кажете, файка за п'ять злотих з морського каменю — то речі вам ніс Петрусь, наш столір. Він про ту свою файку вже цілому селу по десіть разів розповів, відколи купив. Зара йго покличемо, а з ним і свідків.

Староста гукнув побігача, котрий нудьгував надворі, і сказав йому негайно привести до нього Петруся й людей, котрі вчора були з ними в корчмі. Ігнацій чекав.

По годині з'ясувалося, що минулого дня під обід жінка одного з Петрусевих колегів, Павла на прізвище Вшистко, народила дитину. З такої okazji Павел увечері залишив жінку з дитиною на повитуху, повів невелику компанію до шинку Самуїла, де вони пили, як належить, за здоров'я малого Адамка. Пили, балакали, Павел, дуже охочий до таких речей, загадував усім дивні загадки, які сам придумував, а десь поміж тим підсів до них дивний пан. Говорив не по-тутешньому, нікого навколо не знав, лише розпитував за їхнього пана Любомирського й поводився підозріло. За столом почалась бесіда, чи пан, бува, не поляк, про котрих попереджало староство, що вони заколотники й можуть підбивати хлопів на небезпечний і непотрібний бунт. Петрусь хотів закурити, але не знайшов люльки. Пригадав собі, що підносив тому панові речі, та й між тим її міг загубити, тому

постановив повернути собі свої гроші, а староству передати небезпечного злодія.

Тут староста задоволено гмикнув і попросив Петруся розповідати далі.

Шляхтич спробував боронитися, але вони мали перевагу і вже майже взяли його, коли це знадвору налетіли розбійники — певно, спільники шляхтича — і, розбивши йому, Петрусеві, брову каменем, допомогли пану втекти.

— Він і Павла покалічив,— докинув один із чоловіків,— скабку йому в писок загнав, на дві п'яді.

— Я?! — нарешті не стримався Камінський.— Павел сам послизнувся на багні і напоровся на чийсь смолоскип!

— А ти, пане, як то знаєш? — запитав Петрусь.

— Бо я, сто чортів твоєї бабі в цицьку, цілу ніч просидів на дереві, щоб ви мене не знайшли й не четвертували!

— Так,— підніс руку староста,— ту гей складніше діло, ніж ви, пане Камінський, пробували мені описати. Ви вільні,— звернувся до хлопів, — а вас, пане Ігнацію, я попрошу лишитися.

Коли вони знову лишилися вдвох, Ігнацій зібрався з духом і запитав:

— То ви, прошу пана, вірите мені?

— Я вам вірю. Але скажіть, що ви хочете зара робити?

— Хочу в супроводі вас чи когось іншого повернутися в корчму, зібрати речі та рушити далі додому,— про Янка він цього разу вирішив промовчати, розсудивши, що той, можливо, таки поїхав із контрабандистами, а отже, він має шанси їх наздогнати.

— Вибачте, але цього ви зробити ніяк не можете.

— Чому це не можу?

— Бо вас мені зголосили як заколотника, а поляк, що подорожує сам, та ще так спішиться, акурат на заколотника схожий. Ми з вами обі поляки. Ми обі знаємо, що готує повстання, десь на новий рік, ино не знати, хто і коли точно готує. Тому так, наказано затримувати всіх можливих заколотників.

— Чому я маю бути заколотником?

— Ну, по-перше, ви гадали, що їхали з колегою, і хлопи то підтвердили, але тепер не вагаєтесь гадати, що поїдете додому, хоч і не знаєте, де ваш колега є. Бо, можливо, навпаки — знаєте, що він чекає десь в умовленім місцю. По-друге, у вас же були спільники? Бо як інакше ви поясните камінь, який розбив Петрусю око і визволив вас із корчми?

— Але... — у Камінського закінчувалися слова. — Можете обшукати мене, прошу пана. Ні документів, ні листів, нічого крамольного я не маю, бо не займаюся крамолою!

— Я й не кажу, що маєте. Всі документи давно можуть бути у вашого спільника, котрий втік із ними до початку заколоту.

— Та ви... Де найближче я можу оскаржити це рішення?

— Ніде. Вас належить затримати негайно і допровадити до найближчого карного ізолятора, де ви будете чекати суду без права застави, бо ваш злочин політичний і направлений проти самого державного ладу. А в таких справах остатнє слово каже Відень.

— Тоді я поїду до Відня і вимагатиму скасування справи там! — палко вигукнув Камінський.

— Ви б хотіли, правда ж? — Із розумінням кивнув головою староста.
— Але ж я не можу вас відпустити, бо ви тепер звинувачений. Але можу пану посприяти. Як докладно? Замість просто участі в змові я можу звинуватити вас в організації заколоту та підбурюванні народу до повстання, на поточних свідченнях це звинувачення правдоподібне. Із такою підозрою можу переправити вас аж до Відня, бо ж справа

серйозна, її захочуть розглянути просто в столиці — здається, ви перший заколотник, котрого ми насправді злапали. А там уже зможете все оскаржити, як вам заманеться. Годиться?

І, перш ніж до Ігнація навіть дійшла абсурдність самої пропозиції, староста вже сказав:

— От і чудово! Сподіваюся, все у вас вийде.— І взявся заповнювати папери для звинувачення.

Переписавши з пам'яті свідчення хлопів, погукав через побігача двох дебелих парубків і наказав замкнути пана шляхтича в шпихлірі староства, самого ж побігача послав до пана Любомирського, щоб той виділив кількох міцних пахолків для перевезення небезпечного в'язня з наступною валкою до Відня. Ще до вечора всі справи були залагоджені, а ближчим часом Ігнація з пахолками мали посадити на купецьку валку до Острави, звідки йому лежала дорога до в'язниці. До Відня. Назад, звідки приїхав.

5

Звісно, якби Янко поночі не втік, ситуація могла б вийти на інакше. Але Ігнацій навіть подумки його не винуватив. Не за те, що втік. Хіба трошки — що не зачекав. Ігнацій не знав, але здогадувався, що Янко міг би розповісти, наприклад, як вибрався з корчми через стріху, зістрибнув на воза, що стояв упригуд до стіни, і став через вікно прислухатися, що там діється всередині. Коли ж побачив, що пану Камінському може прийти амба, загорланив просто на вухо контрабандистів:

— Гвалт, розбійники! Хто може, рятуйте!

Бойки позивалися спросоння, і ватаг, зреагувавши на джерело галасу, не цілячись, кинув підручний камінь. Камінь висадив шибку і влучив у Петруся, а пастухи тим часом остаточно попрокидались і, почувши краєм вуха про напад на корчму заколотників, приєднались до пошуку поляка, взявши з собою і Янка, по котрому було добре видно, що він боїться за своє життя.

Янко міг би розповісти, як переконував місцевих хлопів у тому, що саме йому належить забрати речі поляка, коли його заарештують. Саме тоді, міг би сказати Янко, Павел на прізвисько Вшистко самостійно, хіба з допомогою свого п'яного друга, заповорив носом у смолоскип, через що на його лиці тепер до самої смерти буде потворний шрам, набутий у день народження першого сина, але Ян Кобилянський, син руського священника і випускник гімназії, віз у підкладці жупана певну крамольну річ, набуту в пана Дизми, тому до староства він би не пішов, справедливо боячись обшуків. Тому під ранок він знову прибався до бойківських контрабандистів і, розмістившись на їхній фірі, саме проминав Перемишль.

Коли Ігнація, закутого в старі та іржаві від невикористання кайданки, провели на фіру до Відня, до того промаринувавши кілька тижнів у тісній кімнатці староства, Ян Кобилянський уже був ув отчому домі,

ретельно готувався до вступу в університет. Привезений від Дизми пакунок він заховав на дно скрині, побоюючись його розпаковувати навіть наодинці в кімнаті. Ян Кобилянський боявся тюрми. Камінський їхав до Відня на слідство.

6

Якби на фірі, що везла Ігнація до Острави, хтось його запитав, чи за діло він тут опинився, Камінський спалахнув би від обурення, і тільки ланцюг кайданків, просунутий під кронштейном, на якому кріпилась лавка, завадив би йому врізати по пиці тому, хто дозволить собі таке нечемне запитання. Самі гляньте на всю абсурдність ситуації з тим хлопцем і люлькою, який порядний чоловік тут скаже, що за діло опинився під панським конвоєм дорогою до віденської в'язниці? Словом, у конфлікті, який таким-от робом вирішився, Ігнацій вважав себе цілковито невинним і засудженим несправедливо.

Але десь у Бжеську, коли він почав упізнавати краєвиди місць, у яких провів останні два тижні (та й до того бував нерідко), однакові, а тому й нудні, думки про власну невинність почали набувати якихось химерних рис. Від Бжеська до Бохні він думав, що люлька з морського каменю за п'ять злотих тут і зовсім ні до чого, бо ж затримали його як змовника й саме як змовника пов'язали.

З Бохні по Клай міркував, чи пов'язали б його за змову, якби він звернувся до староства по приїзді, а конфлікту з Петрусем не сталося.

За Клаєм відкрилась дорога на Велічку, куди кілька днів тому поїхав пан Дизма Хром, і згадалась кава на веранді в Лужанах, згадався добрячий моряцький тютюн, подарований Хрому якимось офіцером із Данцига, згадалась міцна кава з кожушком у перший ранок, коли тільки познайомилися з Янком, хоч його батька знав задовго до того і з Янком бачився, але ще коли, років зо п'ять тому, у Львові після викладів, коли Янко ще був босяком і гасав із такими, як сам, яндрусами, десь на Левандівці, гостюючи в тітки. Тому таки познайомилися з Янком того ранку, з уже споважнілим, хоч йому й двадцяти ще немає, з абсолювентом гімназії, котрий готувався вступати до університету й гостював у Дизми Хрома, бо в того був маєток посеред ловецьких угідь і розкішна бібліотека вдома.

І повторне знайомство з паном Адамом Седьмеградським, котрого Камінський пам'ятав, а от пан Ігнація — ні, що й не дивно, бо доти бачились також тільки раз, у редакції «Газети Львівської», чи десь у каварні в середмісті, коли пан Седьмеградський, котрий займав невизначену посаду десь у районі Кракова, на кордоні, а до того був безмежно начитаний, розповідав щось про промисловий потенціал Галичини й пив багато кави, завжди пив багато кави, і того ранку, коли сиділи на веранді в Лужанах, теж, повторне знайомство, пан Седьмеградський колупає виделкою млинці з бузковою конфітурою, киває поважно, пробач, пане, знаєш, як то в робочих поїздках одне лице з іншим змінюється, сідай, на, випий кави — ти не проти, Дизмо, що я так до твого гостя? Дизма не проти, так от.

— Панове, як я почав говорити раніше — я б не брав у рахунок, скажімо, промислову різницю між нами і рештою Австрії. Пане Дизмо, чекай. Я договорю, тоді ти переб'єш. Проблеми є, я не кажу. Але то проблеми не критичні. Якщо рушення буде повсюдне і остаточне, то вже за рік-два ми зможемо не просто відновити всі виробництва в старих кількостях, а почати зводити нові промисловості.

— Це дуже добра перспектива. Але де наша новоявлена Річ Посполита має взяти кошти на ті перші рік-два? Демократичне товариство на цілу країну грошей не має. Не подумай, що я зараз виступаю проти чи як. Лише озвучую страхи, котрі, повір, має багато хто в цих краях.

— Дизмо, я ті страхи добре знаю. Не ти один живеш близько до Кракова. Найперше нам треба подбати, щоби з повстанням і приєднанням нових земель до Кракова ніде не ділися — бодай на перший час — привілеї, які гарантовані купцям. Перше завдання, яке перед собою ставлю особисто я, — забезпечити рух товарів через Краків і далі, поступово поглинаючи ті підприємства, які товари виробляють.

— А зі швабами що будеш робити?

— А що з ними?

— Швабські ткачі нині складають основну долю краківських товарів. Ти їх силою в місто будеш зганяти чи поведеш військо на Шлезьк? І, раз я вже згадав, яку промисловість ви думаєте будувати без Шлезька?

— Ти за швабських ткачів не мертвися, буде тобі дешеве полотно для фабрики. Не цофайся.

— А ти думаєш, я цофнутись хочу? — Дизма ображено дзенькнув виделкою об тарілку.— Я лише мертвлюся за нашу спільну справу і за те, щоб нам на шкоду не вийшло...

— Не вийде, не вийде. Шлезьк у нас поки що другорядний, бо там наших емісарів швидко прикрутили. І в Царстві теж. Наш чин найперше буде стосовний Австрії, тому розрахунок переважно на добуток петролю. Петроль у нас радо купуватимуть Англія, Америка і Франція, котрі нам симпатизують.

— Петроль? — упівголоса перепитав Янко, котрого ця розмова ніяк не стосувалася.

— Ропа по-вашому,— так само впівголоса пояснив зацікавлений бесідою Камінський,— камінний олій.

— До речі, Дизмо,— ніби схаменувся Седьметродський,— а ти певен, що наша бесіда їх дотичить? Пана Камінського ще, може, й дотичить, бо ж він поляк, хоч я його не знаю. Але це що за один?

— Мого давнього товариша син, приїхав на студії. І не кажи, Адаме, що той поляк, а той ні. Дурна звичка.

— Пане, я знаю, що ти за старі провини готовий русинам ноги цілювати, але мене в то не тягни. Я не шовініст, навіть мене в тім не переконуй. Є собі русини, і най собі будуть, жили разом і будемо жити разом. А що в нас із ними було — те загуло.

Янко не задав собі з того справи, Камінський також, а от Дизма трохи образився — для нього дуже важливим було наголошування на рівній участі руського народу в революції, особливо коли в стратегічних

регіонах русини становили більшість населення. Дизма вірив, що без русинів їм буде в багато разів тяжче вести повстання й ладнати життя на перших порах, а якщо русини пристануть до австріяків — то й геть уся їхня задумка піде прахом.

— Цих двох, Адаме, будь певен. То свої люди. Цікавить мене друге — через які краї ви будете торгувати з Францією і Америкою? Через Констанцу? Через Росію і Балтику? Через Швабію? Котра з цих країн прийметься з вами торгувати, особливо так відразу?

— Я говорив зі Стриєм...

— Ой, це такий засранець...

— Я знаю, і мені це повторили всі у Львові, дякую. Смолька обіцяв розібратися з його повноважним, щоби хоч під ноги менше ліз. Ми шукаємо, добре? Шукаємо канали збуту.

Такого типу розмови часто точилися в більшості шляхетських маєтків по цілій підавстрійській Польщі та Галичині. Майже завжди — між ближчими й дальшими знайомцями, але нерідко й у присутності чужих людей, проте ніколи — при австрійцях. Ті розмови завжди були про конкретні дрібні кроки, які належить зробити на різних етапах повстання, але ніколи — про стратегію, у якій ті кроки мають працювати. Захопити оцю й цю промисловість, поставити на ту й ту посаду такого й такого пана. Гроші беремо там і там, щоби зробити те й те. Хто має дати сигнал до початку і яким він має бути, як працюватиме влада в новоствореній країні і якого ґатунку то має бути країна, — з виборною монархією чи республіка, однопалатна чи двопалатна, — не говорив сливе ніхто, бо ніхто нічого певного не знав, і кожен такий домашній змовник покладався на те, що польська шляхта надто шляхетна для кривавої боротьби за владу в новоствореній державі, але при цьому кожен тайно сподівався, що з усіх поляків його точно не обділять посадою.

Революційний комітет, заснований у Кракові яких п'ятнадцять років тому, після останнього повстання, за підтримки Демократичного товариства вербував і розсилав агентів у Посен, Варшаву й Тарнув, де

вони мали налагоджувати контакти з місцевою шляхтою і готувати повстання на місцях, але через кордони між трьома державами — і чутки про тристоронній договір, який передбачав окупацію Кракова на випадок сепаратизму,— окремі осередки повстання не комунікували ні одне з одним, ні з центром, за винятком кількох малопольських і галицьких шляхтичів, до яких належали Дизма Хром і Адам Седьмеґродський.

У польськомовному середовищі Австрійської імперії Габсбургів існувала змова, котра не мала ні центру, ні чіткої вертикалі, ні навіть плану — то була хіба концентрована до речевости, проявлена в таких-от балачках ревно охота поляків бажанками і мріями повернути минулий час.

А проте це була змова. І про неї знав Ігнацій Камінський, колишній член львівської підпільної студентської організації «Сини Вітчизни», хоч уже понад рік як до тієї організації не входив, і до самих змовлянь польської шляхти заледве чи мав якийсь фактичний стосунок, а проте знав, знав, і це робило його причетним, а відтак винуватим, бо він знав і не сказав австрійській владі.

Щоправда, австрійська влада і сама все знала. Ось хоч би й староста-шлезяк, котрий, певно, вважав себе швабом чи австріяком, хоч говорив бездоганною польщицною, і котрий достеменно знав, що готується повстання, так, десь на новий рік, точніше зараз не сказав би не те що Камінський, а й Господь Бог. Австрійська влада сама все знала — то чи був їй сенс із порожнього зізнання не дуже багатого й не дуже впливового шляхтича з маленького й нікому не потрібного Вишнівчика, чи це була просто ціна спокою і безпеки — розповісти інформацію глибоко неважливу, непотрібну, некорисну, але розповісти, відрікшись так Польщі, поляків, поляцтва, а разом і русинів, своєї, хоч сьомої на киселі, але руської крові також.

Він був змовником не тому, що не розкрив австрійській владі потаємних планів конспіративних товариств, про які сам і не знав, ні, змовником його робило вже те, що він був не-австрійцем і не-хлопом, він, як і Янко, був із тієї породи, яка завжди найдужче штрикає хоч яку імперію. Про змову знали всі, але він народився так, що ця змова

існувала для нього, староста ж народився так, що змова існувала проти нього. Тому, як не крути, для цісарства він був змовником, винним у тому, що знав те, про що знали всі, і заслуговував під'їздити до Остриви із затерпими від сидіння сідницями, із намуляними кайданками зап'ястями, без жодної зупинки, крім як на ніч, уже третій день, до Відня, де належить говорити з такими, як він.

7

Але в Остраві була зупинка. Валка когось чекала за дорученням пана Любомирського. Любомирський, перш ніж виряджати валку, роздав кожному, хто мав нею їхати, цілу купу розпоряджень, які вони раз у раз виконували дорогою. Якось вони спеціально звернули на гіршу дорогу, через лісові села, бо десь-то пахолок мав віддати тамтешньому ксьондзу один пакунок, зараз в Остраві фірману було наказано дочекатися молодого драгуна цісарсько-королівської армії, котрий теж їхав на Відень і мав промандрувати решту шляху з ними. Вранці перед Остравою один із пахолків узяв коня й поїхав наперед, знайти й попередити пана драгуна, щоб не довелося стояти в місті пів дня. Однак стояти довелося. І Камінський переконав одного з пахолків узяти в нього гроші, піти з тими грішми до корчемки. Вони стояли ще перед містом, на березі Одера, між річкою і шахтарським містечком, що розкинулось у річковій долині. Біля виїзду з містечка приткнулась зачухана шахтарська корчемка, де мали подавати журек, пивну полевку чи щось таке, щось у хлібині, щоби поїсти гарячого і трохи заспокоїти вимучений кількома днями вівсяного хліба, солонини й сирих овочів шлунок. Камінському доти не доводилось недоїдати і зараз він відчував, як у животі щось дошкульно щипає, а до горла після кожної пересолоної трапези підкочує пекучий кислий клубок.

Пахолок пішов і повернувся з невеличким житнім буханцем без верху — всередині виявилась таки пивна полевка, тут уже не Польща, навіть не Шлезьк, де радше можна отримати картофельзупу, Моравія, тут усе з пивом, і зупа з пивом, але без ложки, де я тобі, пане, на возі ложку візьму? Не розхляпаєш до Відня — там дадуть ложку.

Вершка у хліба немає, тому юшку Камінський просто так випиває, час від часу закусуючи бортиками своєї миски, юшка солона й кислувата, саме достатньо, щоби приховати душок несвіжої ковбаси чи перепрілих овочів. На дні хлібини лишаються шматочки ріпи і картоплі, трошки яскравіші кавальці моркви, поміж них слизувато

лежить місцева біла ковбаса, вайсвурст, навіть на вигляд гидка, ковбаса має бути рожева і підпечена. Розлазиться на язиці дрібними зернятками, так що не хочеться й думати, чим її напихали.

Ігнацій їсть, мастячи жиром руки й вуса, час від час відкушує шматок хліба від миски, щоб легше заходило паскудне вариво.

— Може, пану ліпше буде з ложкою? — лунає в нього над вухом.

Драгун без мундира, у звичайному дорожньому одязі, але з того, як він тримається в сідлі, з того, яка впевнена постава і який гарний кінь під ним, видно, що драгун. Чи бодай улан. Безвусий, у Відні тепер усі безвусі, не модно вуса носити, офіцерам тим паче не модно, хіба геть високі маршали з ураделів носять вуса, простій офіцерні не заборонено, але згорда поглядатимуть — тому драгун без вусів, сидить верхи біля возу й послужливо запитує слов'янською мовою:

— Може, пану ліпше буде з ложкою?

І дістає з-за халяви чобота невелику дерев'яну. Ніби не драгун зовсім, і не шляхтич, але просто подорожній, котрий возить за халявою ложку, — бо як інакше їсти? Драгун перехоплює здивований погляд Ігнація і, без тіні осуду, каже:

— Пане, я солдат, а не генерал. Так що *omnia mea tecum porto*^{3}.

Тому Камінський бере ложку і вже ложкою виловлює розварені овочі та ковбасу. Витирає ложку крайцем хліба і повертає власнику. Вони вже рушили.

— А що, серед цісарських кавалерів нині заведено говорити чеською?

— А пан десь бачить австрійських офіцерів? — весело поцікавився драгун, тримаючись на одному рівні з возом.— Зараз я не зовсім драгун і зовсім не австріяк, прошу пана, то їхню мову можу на час забути. Як пана звати?

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ